

РОЛЬ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ У РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Розглянуто роль банківського кредитування у розвитку малого підприємництва в Україні. Виявлено основні особливості кредитування малих підприємств. Проаналізовані проблеми кредитування суб'єктів малого підприємництва і надано методичні підходи щодо удосконалення системи кредитування малих підприємств

Ефективне реформування економіки будь-якої країни, її структурні перетворення, відновлення виробництва, створення дієвої та ефективної ринкової й соціальної інфраструктури, формування конкуретоспроможного середовища в значній мірі обумовлено рівнем підприємницької активності. Малому підприємству належить провідна роль в активізації процесів соціально-економічного розвитку, у визначенні темпів структурної та якісної характеристики валового внутрішнього продукту. Але практика господарювання вітчизняних малих підприємницьких структур засвідчує, що за результативністю вони ще не посіли належного місця, насамперед, відповідно до світового рівня. В Україні частка малого бізнесу у ВВП становить тільки 11% (у державах Західної Європи – 50–60%) [1, с. 103], а кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб – 63 одиниці, тоді як у ринково розвинутих країнах цей показник складає 500–700 одиниць [2, с. 315].

Реалізація економічного потенціалу малого підприємництва багато в чому залежить від можливостей та умов їх фінансування. Головною проблемою вітчизняних малих підприємницьких структур є нестача фінансових ресурсів як для підтримки свого бізнесу, так і для його подальшого розвитку. Для вирішення даної проблеми необхідно удосконалення механізму регіональної фінансово-кредитної підтримки розвитку малого підприємництва. Основними напрямками цієї підтримки є фінансова допомога міжнародних фінансових організацій та фондів, фінансування з українських фондів підтримки підприємництва та з місцевих бюджетів, позики комерційних банків та кредитних спілок, лізинг, надання кредитів та гарантій з боку кредитно-гарантійної установи підтримки малого підприємництва. Але всі вони є не достатньо досконалими і знаходяться на стадії становлення та розвитку. Тому обрана тема дослідження є актуальною.

Проблеми розвитку малого бізнесу протягом останніх років є об'єктом ретельної уваги багатьох дослідників, як в Україні, так і за кордоном. Дослідженню підлягали різні аспекти діяльності малих підприємств. Вагомий внесок у розвиток малого підприємництва й аналізу механізмів його кредитно-фінансової підтримки зробили праці Андрєєвої Л., Білоруса О., Бедрінець М., Варналія З., Корнєва Ю., Круглянка А., Кужеля О., Мокряк В., Неклесси А., Попова В., Щербина О. та ін. Однак, багато питань, особливо пов'язаних із кредитуванням малого підприємництва, носять дискусійний характер.

У сучасних умовах, коли спостерігається поштовх підприємницької діяльності, особливо малого бізнесу, для його ефективного функціонування, необхідні додаткові фінансові ресурси, які можуть бути надані банками. Аналіз світового досвіду свідчить, що у загальних обсягах фінансування малих підприємств упродовж останніх сорока років переважають кредити, що надаються небанківськими установами – кредитними спілками, кредитними кооперативами тощо [3, с. 13]. Але в Україні підтримка малого підприємництва з боку небанківського сектору на сьогодні є недостатньою, оскільки самі небанківські установи знаходяться на стадії розвитку. Так, структура кредитного портфеля кредитних спілок України на 1 жовтня 2005 року показує, що на даний час спілки найбільше надають споживчих

кредитів – 50,3% загального обсягу портфеля; кредити на навчання, лікування, будівництво на інші потреби становлять 24,7% загального обсягу; на підприємницькі кредити припадає 25% кредитного портфеля. (рис. 1) [4, с. 153].

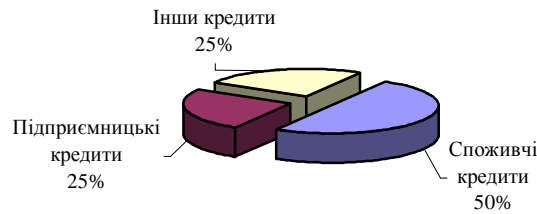

Рис. 1. Структура кредитного портфеля кредитних спілок України за станом на 1 жовтня 2005 року

Незважаючи на те, що упродовж останніх років темпи кредитування малого підприємництва небанківськими установами зростають, в абсолютному вираженні вони залишаються незначними. Тому малі підприємства залучають кредитні ресурси здебільшого за рахунок комерційних банків. Залучення банківського кредиту є класичною технологією запозичення необхідних фінансових ресурсів. На сьогодні банківські кредити дають можливість природно поєднувати усі джерела оборотних коштів й активно впливають на раціональне формування запасів сировини, матеріалів, готової продукції та інших видів матеріальних цінностей. Але на практиці взаємини українських банків і суб'єктів малого підприємництва носять, на перший погляд, парадоксальний характер. З одного боку, банки повинні бути зацікавлені в наданні кредитів суб'єктам малого підприємництва, оскільки одержують за це відсотки, тобто прибуток, але, навпроти, вони кредитують малі підприємства неохоче. З іншого боку, малі підприємства мають велику потребу в кредитах, але не звертаються за ними в банк [5, с. 102].

Чому банки не зацікавлені у видачі кредитів суб'єктам малого підприємництва? Пояснити цей факт можна наступним чином:

1. Для банків робота з малими підприємствами, що беруть невеликі кредити є неефективною. Розгляд великої кількості інвестиційних проектів при високій собівартості операцій по їх обробленню для банків є не рентабельною. Це пов'язано з відсутністю відпрацьованих технологій по інвестуванню малих підприємств.

2. Існує думка про те, що кредитування малого бізнесу пов'язано з великими ризиками для банків. Дана проблема називається ледве не основною причиною відмовлення банків від кредитування малого бізнесу. Однак, це не зовсім вірно. Малий бізнес умовно можна розділити на дві категорії: діючий і той, що розвивається. Бізнес, що стартує, дійсно, дуже ризиковий. Він починається, як правило, при відсутності усіх видів ресурсів, починаючи від кваліфікованого персоналу і, закінчуючи грошовими коштами, приміщеннями і т.д.. Проте, за статистикою малі підприємства є одними із самих дисциплінованих позичальників. Неповорнення або прострочення повернення кредиту складає лише 1-2% [6, с. 25]. Для подолання подібної проблеми в більшості країн світу з розвинутою економікою створені за особистою участю держави успішно функціонують різні схеми поділу ризиків при кредитуванні суб'єктів малого і середнього бізнесу. Участь держави в поділі ризиків поряд із самим позичальником і фінансовою організацією, що кредитує, здійснюється, як правило, в особі спеціально створеної організації з домінуючою участю держави (100% і 51%) [7, с. 18].

3. Для одержання кредиту суб'єктові малого підприємництва необхідно надати бізнес-план і перспективний, вигідний інвестиційний проект. У комерційних банках це є обов'язковою умовою надання кредиту. Складання ж якісного бізнес-плану потребує звертання до кваліфікованих фахівців у консалтингові фірми, оскільки малі підприємства не мають можливості тримати у своєму штаті

висококваліфікованих фахівців у даній галузі. У більшості малих підприємств, а тим більше у новостворених, немає на це коштів. Тому, незважаючи на досить велику кількість запропонованих малими підприємствами перспективних для фінансування проєктів, вони не уявляють собою товарний продукт для просування на ринку капіталів, а виступають «напівфабрикатом», що не знаходить свого інвестора або кредитора. А це, у свою чергу, створює у фінансових структур ілюзію відсутності проєктів, у які варто вкладати гроші. Вирішити цю проблему можна декількома шляхами:

1. Навчити підприємців професійному бізнес-плануванню, це могли би виконувати агенції з підтримки малого бізнесу.

2. Створити умови для того, щоб сам банк був зацікавлений кредитувати вигідний проєкт і доведе бізнес-план малого підприємства до необхідного рівня за допомогою своїх аналітиків, експертів.

4. Однією з причин відмовлення банків від роботи із суб'єктами малого підприємництва є заставне забезпечення кредиту. Заставу повернути в даний час відповідно до діючої законодавчої бази й умов проходження справ в арбітражних судах досить складно. На це необхідно багато часу і коштів. До того ж, в Україні відсутнє адекватне заставне законодавство та інфраструктура реалізації застав. Застава, як правило, реалізується не більш ніж за половину її дійсної вартості. Продаж застави здійснюється через систему тендерів, що й обумовлює різке зменшення її ціни внаслідок поганої організації торгів. З боку малих підприємств пояснити це можна наступним чином. Малі підприємства, як правило, мають невеликий капітал, принаймні, на початковому етапі свого життя і якщо у них є якісь основні виробничі фонди, то у більшості випадків це – не їхня власність, а орендоване ними майно. Для вирішення даної проблеми необхідно удосконалити механізм кредитування, при якому замість застави гарантією повернення грошових коштів виступає поручитель. Поручителем може виступати третя особа, наприклад, велике підприємство, для якого продукція кредитуємого підприємства є напівфабрикатом, або державні органи влади на місцях.

5. Ще одна проблема малого кредитування з погляду банку полягає в його здатності організувати кредитування як «потоківу» послугу. Для кредитування великого числа малих підприємств необхідно удосконалити механізми їх кредитування.

З іншого боку, суб'єкти малого підприємництва стикаються з наступними проблемами, пов'язаним з банківським кредитуванням. [8; с. 39].

По-перше – це коротка кредитна історія або її повна відсутність. Підприємство, що було створено кілька тижнів, місяців або років тому, має набагато менше шансів на одержання кредиту, принаймні, на тих же умовах, що і підприємство, що давно вже діє на ринку, неодноразово брало кредити, у тому числі в даному конкретному банку, і його знають як клієнта. В Україні немає такої довгої історії розвитку приватного малого бізнесу, як на Заході, і в нас також немає довгої історії розвитку приватного банківського сектора.

По-друге, банки дають кредити підприємствам, що мають постійний стабільний оборот, який потрібно продемонструвати. Банкові потрібні гарні показники, а малі підприємства через непосильне оподатковування нерідко змушені приховувати свої доходи, у тому числі і від кредитних організацій.

По-третє, малі підприємства не можуть взяти кредити на довготривалий термін в силу причин, вказаних вище, а використовуючи короткострокові кредити, вони не встигають здобути великі прибутки, які б дали можливість їм здійснювати розширене виробництво.

Незважаючи на вище сказане, малі підприємства продовжують боротьбу за виживання в складних умовах. Сьогодні в Україні значну, але поки що недостатню роль у розв'язанні проблем кредитування малого бізнесу виконують кредитні лінії, започатковані деякими міжнародними фінансовими організаціями та НБУ. На українському ринку кредитують малий і середній бізнес такі банки як Європейський банк реконструкції та розвитку, Світовий банк, Німецький банк реконструкції [5, с.103]. Але привабливість цих кредитів для підприємців в умовах інфляції зменшується. Оскільки позику надають та повертають у вільно конвертованій валюті, а підприємець, який працює на внутрішній ринок,

отримує прибуток у гривнях. Ризик втрат на різниці курсу на дату отримання становить валютний ризик, який в усіх проектах залишається за малим підприємством. Також недоліком програм кредитування по лініях міжнародних фінансових організацій є відсутність гнучкого підходу до потреб потенційних клієнтів.

Проблему нестачі кредитних ресурсів для малого підприємництва можна також вирішити шляхом надання кредитів через структуру Українського фонду підтримки підприємництва [9, с. 97]. Суть схеми такого кредитування полягає у наступному:

1. Після прийняття рішення про надання ресурсів під кредитування конкретного позичальника кредитний проект, розроблений відповідним структурним підрозділом фонду, узгоджується з обраним банком.

2. Грошові кошти фонду у сумі кредиту на визначений термін кредитування розміщуються в банку на спеціальному рахунку, і надаються банком суб'єктові підприємництва згідно з програмою кредитування. При цьому грошові кошти фонду не можуть бути повернені фонду раніше за дату повернення кредиту. Після настання дати повернення коштів із кредитного рахунку банк зобов'язаний перерахувати кошти на рахунок фонду незалежно від виконання чи невиконання позичальником зобов'язань за кредитною угодою перед банком. Таким чином, кошти фонду на кредитному рахунку виступають як ресурсне покриття кредиту, але не можуть бути стовідсотковим фінансовим забезпеченням.

3. Забезпеченням за такими кредитами є майно позичальника або його майнових поручителів.

Перевагами цієї схеми кредитування є наступні аргументи:

1. При використанні коштів за цією схемою у фонду з'являється можливість отримувати доходи (відсотки) за депозитом, а отже, збільшувати обсяги фінансування малого підприємництва;

2. Оскільки ресурсами під такі кредити є фінансові кошти фонду, можливе встановлення відсоткових ставок за кредитами нижчих за ті, що застосовуються за "стандартних" умов кредитування до 4–7%.

Необхідне зауважити, що ця схема вже успішно працює в Україні, але поки що лише тільки через ПриватБанк і лише у трьох областях – Чернігівській, Івано-Франківській та Черкаській. Немає сумнівів, що використання такої фінансової схеми значно сприятиме розвитку суб'єктів підприємницької діяльності також у інших регіонах.

Як показує досвід для подальшого ефективного функціонування сфери малого підприємництва необхідна підтримка з боку держави. Так, в першу чергу, необхідно удосконалити законодавчі механізми кредитування малих підприємств. Для цього необхідно:

1. Внести зміни в основний закон у сфері малого підприємництва – Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва». Він був прийнятий у 2000 році і вже не повною мірою відповідає потребам малого підприємництва.

2. Переглянути норми кредитування, що закріплені у Законі України «Про банки і банківську діяльність», у підзаконних актах і відомчих актах НБУ і Міністерства фінансів. Тому що вони регулюють питання кредитування в цілому і не враховують специфіку малого бізнесу, не забезпечують інтереси суб'єктів малого підприємництва.

3. Розробити проект закону «Про фінансування і кредитування суб'єктів малого підприємництва», розглянути його та прийняти У ньому повинні бути зазначені різні форми кредитування малого бізнесу. Необхідно відрегулювати порядок ухвалення рішення про надання кредиту і про відмовлення у видачі кредиту, можливість судового оскарження даного рішення. В цьому законопроекті повинні бути також зазначені різні схеми надання і погашення кредитів.

Це дасть змогу державі здійснити реальну підтримку малого бізнесу і тим самим створити умови для формування в Україні середнього класу.

Отже, доступ до кредитних ресурсів для малого підприємництва в нашій країні поки що залишається незадовільним, проте все більша кількість комерційних банків без будь-яких стимулів з боку держави кредитують малі підприємства. Але цього замало. Для подальшого розвитку малого підприємництва в Україні необхідний подальший розвиток та вдосконалення системи кредитно-фінансової підтримки малих підприємств, особливо кредитування суб'єктів малого бізнесу. Це стосується таких аспектів як:

- налагодження технології кредитування суб'єктів малого підприємництва банківськими структурами;
- посилення ролі держави у фінансово-кредитній підтримки малого підприємництва, особливо місцевих органів влади;
- розробка механізму участі держави в розподілу ризиків при кредитуванні суб'єктів малого підприємництва;
- удосконалення норм кредитування підприємств, з урахуванням специфіки та потреб малого підприємництва;
- внесення змін в Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва»;
- розробка та прийняття законопроекту «Про фінансування і кредитування суб'єктів малого підприємництва», який би враховував особливості кредитування малих підприємств;
- прийняття адекватної заставної законодавчої бази;
- удосконалити систему кредитування підприємств, коли замість застави гарантом повернення грошових коштів є поручитель;
- удосконалення нормативно-правового механізму взаємодії небанківських фінансових організацій і малих підприємств з питань видачі позики малим підприємствам і індивідуальним підприємцям;
- розробка концептуальних підходів, теоретичних засад та організаційно-економічного механізму фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва в Україні, а також в окремих її галузях.

Література

1. Бобров Є.А. Сучасний стан і перспективи розвитку кредитування малого бізнесу // Фінанси України. – 2004. – № 1. – С. 103 – 108.
2. Статистичний щорічник України. – Київ: видавництво «Консультант», 2006. – 575 с.
3. Галь В. Розвиток малого та середнього бізнесу в Україні // Вісник НБУ. – 2003. – № 1. – С. 12 – 15.
4. Коцовська Р.Р. Кредитні спілки як альтернативні установи щодо кредитування малого підприємництва // Регіональна економіка. – 2006. – № 3. – С. 149 – 155.
5. Кривоног О.Л. Банківське кредитування малого підприємництва // Фінанси України. – 2005. – № 8. – С. 101 – 105.
6. Мурычев А. Банки и малый бизнес // Бизнес Предложения. – 2005. – № 5 – 6. – С. 24 – 31.
7. Смирнова Н.Г. О системе распределения рисков с участием государства при кредитовании субъектов малого предпринимательства // Бизнес Предложения. – 2005. – № 1 – 2. – С. 15 – 21.
8. Косова Т.Д., Лук'яненко В.О. Формування механізму фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва // Фінанси України. – 2002. – № 12. – С. 37 – 41.
9. Неделько І.Г. Фінансування розвитку сектору малого бізнесу // Фінанси України. – 2007. – № 1. – С. 93 – 98.